

Den ældste lutherske kirkeordinans i den danske kirkeprovins.

(Haderslev 1528.)

Af A. D. Jørgensen.

I „Kirkekalender for Slesvig stift, 1862“, har Dr. Holger Rørdam, dengang sognepræst i Satrup i Angel, givet en meget oplysende fremstilling af „reformationen i Haderslev amt“. Han efterviser her den store betydning, som daværende hertug Kristian, den senere konge Kristian III.'s virksomhed for den lutherske kirkeform i hertugdømmets nordligste amter, Haderslev og Tørring, havde for udviklingen af hele den danske reformation, idet den blev som en forsøgsmark og planteskole for den nye åndsretning indenfor det nordiske sprogområde. Tidligere end noget andet sted i Norden udformedes her reformationens kirkelige og samfundsdeer således som de skulde optages i det dansk-norske rige, idet overgangen fra tysk til dansk, fra de tyske lærde til de danske præster og menigheder her fuldbyrdedes under rolige forhold og under tilsyn af den mand, som var bestemt til at føre protestantismens sag til sejr over det halve Norden.

Rørdams fremstilling, der kastede lys over så mange enkeltheder i denne mærkelige sag, havde dog den store

mangel, at han ikke kendte den i de første måneder af året 1528 af hertugen og hans lærde mænd udstedte kirkeordinans; kun nogle få af dens 22 bestemmelser havdes dengang i en senere afskrift. Selve det mærkelige aktstykke er det nu imidlertid lykkedes mig at finde blandt sager fra hertug Hans's kancelli på Haderslevhus, og det er en selvfølge at derved også et og andet i den stedfundne reformation kommer til at stå i et andet lys. Jeg skal derfor som indledning til denne ældste kirkeordinans i korthed anføre, hvad der nu kan vides om hertug Kristians virksomhed i Haderslev, forud for den fuldstændige organisation af en luthersk kirkeordning.

I året 1523 havde hertug Fredrik af Gottorp som bekendt i ledtog med den jyske adel og støttet til Lybek fordrevet sin brodersøn, kong Kristian II. fra Danmark; han valgtes og kronedes derpå selv til konge under navnet Fredrik I. Hans ældste søn Kristian deltog i kampen for kronen og særlig i Københavns belejring, hvorefter han i sommeren 1524 igen træffes i hertugdømmerne; han kalder sig i et brev „hans kongelige majestæt til Danmark, vor nådige herre og kære faders statholder over disse fyrstendømmer Slesvig, Holsten og Stormarn.“*) Det vides ikke, om han alt samtidig var lensmand (amtmand) på Haderslevhus, men det er sandsynligt; Tørning fik han derimod først i det følgende år, da han indgik ægteskab med den purunge Dorotea af Sachsen-Lauenburg og satte bo i Haderslev.

Den lutherske reformation var ved denne tid alt trængt ind over Ejderen og havde fået fast fod i Husum, den tids vigtigste handelsplads i de tysktalende egne. Det gik

---

*) 21. Avgust 1524. Original på pergament.

vanskeligere med at komme ud over sproggrænsen; men den unge nidkære hertugs personlige indflydelse gjorde sig dog snart stærkt gældende i Nordslesvig, og i året 1525 begyndte de katolske prælater i Ribe og Slesvig at nære alvorlige bekymringer for kirkens stilling. 2. Avgust udstedte kongen et brev til sin søn, i hvilket han pålagde ham at holde over kirkernes indtægter og undgå de uregelmæssigheder, som anden steds havde fulgt med den nye tid, og da han ud på efteråret kom tilstede i Haderslev, måtte han stadfæste Ribe domkapitels friheder og rettigheder i hertugdømmet. Den unge hertug lagde da også herefter for en tid hånd på sin iver; men han tillod de enkelte præster frit at forkynde den nye lære.

I begyndelsen af Februar måned 1526 holdtes der en landdag i Kiel, på hvilken kongen krævede en større pengebevilling og derfor måtte vise sig imødekommende på andre områder. Hans betroede mænd, som førte forhandlingerne med adelen og den høje katolske gejstlighed, lagde da også vægt på, at de havde formået ham og særlig hertug Kristian til at trække sig tilbage fra de lutherske, medens de lod forstå, at denne sidste, hvis det nu ikke kom til en overenskomst, vilde være vanskelig at holde på det punkt, hvor han nu var. „Hvor der er dybt,“ sagde de med et gammelt ord, „kan en ringe regn snart fylde til.“ Prælaterne og ridderskabet bøjede sig for det stærke tryk, som blev lagt på dem, og biskoppen af Slesvig med kapitlerne i Slesvig og Haderslev samt det hele præsteskab lovede at svare 10000 mark lybsk imod at beholde den hidtilværende retsstilling. Kongens kansler svarede hertil, at denne vilde „beflitte sig på“ at holde enhver ved sine forrige friheder og rettigheder.

Hertug Kristian synes kun at have ventet på at denne landdag skulde gå vel til ende for at tage fat på en almindelig reformation i sine len. Han sammenkaldte præsterne til et møde i Haderslev den 23. Marts næstefter og forelagde dem her en række forslag, som dog foreløbig ikke således kunde gennemføres.*)

De kirkelige forhold heroppe var af en noget indviklet natur. Der havde fra en fjern fortid været et særligt kannike-kollegium ved Haderslev fruekirke, hvis forstander kaldtes kantor (sanger), medens der var 8 kanniker; af det gamle Barved syssel var den del, som hørte til Slesvig stift, henlagt under dette kapitel som et særligt provsti. Af de 62 landsogne i Haderslev og Tørning len hørte de 32 til Barved syssels provsti under Slesvig stift, medens de 30 lå under Ribe stift (ligesom det samme var tilfældet med andre 21 landsogne i Sønderjylland). Som oftest kaldes i en senere tid gruppen af Ribe stifts sogne for Tørning len; men dette er ikke rigtigt for den gamle katolske tids vedkommende. Dengang omfattede Tørning len, som verdslig inddeling, alle sognene i Hvidding, Frøs, Kalvslund og Gram herreder, skønt 8 af dette sidstes kirker hørte til Barved syssels provsti, medens omvendt 5 i Nørre-Ravnstrup herred lå under Ribe stift, men i Haderslev len. De 23 kirker i Haderslev og Tyrstrup herreder, samt Løgum i Nørre Ravnstrup herred, lå derimod under Slesvig stift i Haderslev len **)

---

*) Landagen i Kiel: Archiv f. Staats- u. Kirchengeschichte der Herzogthümer, IV. 464-79. Møde i Haderslev: Kirkehistoriske samlinger VI. 18.

**) Til Ribe stift hørte udenfor de to nævnte len endnu Sønder Ravnstrup, Tønder, Højer og Løg herreder.

Vi savner underretning om, hvad der foregik på præstemødet i Haderslev, den 23. Marts 1526. Det var fredagen før palmesøndag; hertugen forelagde de mødte et udkast til en ny kirkeordning, som han samme dag tilstillede biskop Iver Munk i Ribe. Det var ikke fordi han anså sig for forpligtet til et sådant skridt; han gik tværtimod ud fra den lutherske grundsætning, at den af gud indsatte verdslige øvrighed stod over alle kirkens mænd, biskopper såvel som præster. Men da han netop var kommen i en pennefejde med Iver Munk om fastens kirkelige betydning, sendte han ham de opsatte artikler „som en ny tidende“ (neuer zeitung weis). Biskoppen, som netop skulde op til Viborg til våbenskue med den jyske adel, svarede i hast med bøn om opsættelse af et så usædvanligt skridt, og samtidig har vistnok hans kanniker gjort hvad de kunde for at afholde stiftets præster fra at gå ind på hertugens reformation. Vist er det i alle tilfælde, at denne endnu ikke dengang trængte igennem, men fik tid til at voxe en naturligere væxt endnu et par år.

Det var dog uden al tvivl ved denne tid hertug Kristian afsatte kantoren ved Haderslev fruekirke fra sit provsteembed i Barved syssel. En senere provst Jørgen Bøje har herom optegnet følgende: „Derefter blev kirkernes gods ilde bevaret; thi en tid lang styrede herredsfogderne kirkerne og holdt deres regnskab; deres ejendele spredtes, jorderne gik tildels tabte osv. Ingen havde agt på læren uden kongen (d. e. hertug Kristian); mange kirketjenere kom uviede til præsteembedet, skolen her i Haderslev blev lagt øde, og alt gik uordenligt til, indtil den ærværdige doktor Everhard Widensee kom hertil.“

Denne mand blev i efteråret 1526 sognepræst og

luthersk provst i Haderslev; han begyndte strax at undervise præsterne i den nye lære, genoprettede skolen og fik hertugen til ved denne at ansætte magister Johan Went (Vandal), ligesom han selv en Tysker, men en lærd mand og nidkær for reformationens sag. Til at bestride udgifterne herved bevilgede præsterne i provstiet en årlig afgift, at betale ved juletid, ligesom kirkernes tidligere afgift til biskoppen henlagdes hertil. Det må antages, at både den ydre orden i kirkestyrelsen og en mere tilfredsstillende kirkeskik gennemførtes i Haderslev provsti i vinteren 1526—27. Hellig tre kongers dag lod hertugen sortebrødrene fordrive fra deres kloster; han havde altså dog først ladet dem holde jul i fred i deres gamle bolig.*)

Derefter begyndte bevægelsen for alvor at brede sig til Ribe stifts kirker. I en samtidig messebog fra st. Jørgens gård og kirke ved Ribe findes antegnet: „I herrens år 1527 plyndrede hertug Kristjern, lensmand i Haderslev, kirken i sine len for kalke, diske og andre kostbarheder; ligeledes afsatte og fordrev han præsterne, som var lovlig viiede til embedet, fra deres kirker og len, ligeså kannikerne og sortebrødrene i Haderslev, og indsatte uviiede lærlinge til præsteembedet og sjælesorg, hvad der var uhørt.“ Der haves dog endnu et kaldsbrev, udstedt på gammel vis af biskop Iver Munk for Tomas Knudsen, dengang præst i Rødding, til Hygom, begge i Frøs herred; det er dateret 8. April 1527. Samme Tomas Knudsen, en af de første, måske den første danske salmedigter i reformationen, siges den gang alt i to år at have forkyndt den lutherske lære.**)

*) Kirkehist. samlinger I 391. 2. række II 268. Suhms nye samlinger III 292.

***) Kirkehist. samlinger 3. række III 235. 2. række II 254 ff.

Dette viser, hvor brogede forholdene var på den tid; en luthersksindet præst betænkte sig ikke på at modtage kaldelse af en katolsk biskop, og omvendt.

Imidlertid voxede skolens ry og unge mænd flokkedes om den nye lærestol alle vegne fra. I efteråret 1527 drog de bekendte reformatorer fra Malmø, præsten Klavs Mortensen og munken Hans Oluvsen, begge af deres modstandere kaldte „tøndebinder“ eller „spandemager“ efter deres byrd af håndværkerslægt, til Haderslev for her at være øjenvidner til danske menigheders liv efter luthersk kirkeordning, samt deltage i undervisningen ved den tidligere domskole. De opholdt sig her et års tid og medbragte herfra de første danske salmer.*)

Det var under sådanne forhold at hertug Kristian mellem jul og påske 1528 anden gang stævned alle præster fra Haderslev og Tørring len til møde i Haderslev for at forene dem om en ny kirkeordning eller „provstiordinans“, som den også kaldes. Det mærkelige aktsstykke, der så længe har været ansét for tabt, er som nævnt endnu bevaret. Det er affattet på plattysk, som man jo måtte vente, siden hverken hertugen eller hans lærde mænd kunde skrive, måske neppe nok tale dansk. Alligevel ses det at være skrevet for danske menigheder og det er trådt ud i livet på dansk (se s. 233. 237).

Det opbevarede håndskrift er aldeles samtidigt, enten den originale koncept eller en afskrift, som opbevaredes i hertugens kancelli på Haderslev hus. Det er indheftet i et gammelt pergamentsblad, taget af et middelalderligt skrift af gudeligt indhold. Det har været fremme til brug

---

*) Kh. saml. I 342. 390. 394. 2. række II 148.

i en noget senere tid, rimeligvis ved udarbejdelsen af den danske kirkeordinans, der som bekendt blev bragt i sin endelige skikkelse ved et møde i Haderslev 9 år efter (Febr. 1537). Med en meget lille og fin skrift er ordnansen ved denne lejlighed bleven delt i 22 artikler, tallene og indholdet af hver er tilføjede i margenen på latin. Foran, ved overskriften er noteret: „Disse artikler er sammenskrevne på hertug Kristian III., kong Fredrik I.'s søns befaling 1528; han havde dengang, i sin faders levetid, borgene Haderslev og Tørning.“ Heftet har ligeledes fået udskriften: „Artikler for landsbypræsterne, 1528,“ (Articuli pro pastorib. ruralib. 1528), svarende til selve textens overskrift.

Om artiklernes indhold vil der ikke være grund til at udtale noget nærmere. Det ses tydeligt på dem, at de er fremgåede af øjeblikkets behov, beregnede på den praktiske brug, ikke til forsvar for den nye lære, men til vejledning i dens forkyndelse og anvendelse på de jævnlige forekommende forhold. Det er således et ægte reformatorisk skrift fra tiden før lutherdommens forstening i en fast lærebygning, det eneste bevarede aktstykke i sin art fra den danske kirkeprovins forud for den augsburgske trosbekendelse. Det indtager derfor en meget mærkelig plads i den danske kirkehistorie; men frem for alt er det et sjældent mindesmærke fra et af de tidsrum, i hvilke en åndelig bevægelse i Sønderjylland fik betydning for hele den danske folkeudvikling.

Kirkeordinansen gengives her i nøjagtig oversættelse, ledsaget af originalens ordlyd.

Artikler for sognepræsterne i landsbyerne.

For det første. Det er kommet os for øre, at sognepræsterne ikke stemmer overens i ceremonierne og i særdeleshed i messeholdet, og skønt vi alt tilforn har ladet opstille en måde, hvorefter de endrægtig skulde holde messe, så er de dog tildels egensindige og vil bruge deres utidige frihed og gøre det som det lyster dem, hvad der da bliver til en ikke ringe forargelse for de svage, som de, efter Pavli ord, skulde tage sig af o. s. v. Det er derfor vor alvorlige mening og begæring, at de af kristelig kærlighed og for at undgå forargelse, altid skal holde messe éndrægtig og på samme måde, således som de har det foreskrevet og optegnet og hverken gøre det bedre eller værre. De skal også alle iføre sig den almindelige messekjortel og have lys på alteret; også elevere eller opløfte sakramentet, når de har talt Kristi ord over det.

Artikel vor de Kerckheren vp den Dorpern.

Thom Irsten. Eth langet an vnns, dat de Kerckherrn vnneins vnd nicht einformigh seindt in den Ceremonien, vnd sonderlich in dem Misholden, vnd wiewol wij ock vormals hebben laten vortellen eine wisze, darnha sie scholden eintrechticklich Misseholden, seint sie doch tom dele eygensinnigh vnd willen erer vntidigen frijheit bruken, vndt maken idt whie idt ehm gelustet, welcks denne nicht to einer geringen Ergeringe der Schwacken gelanget; Die sie, alze Paulus secht, scholden opnemen vnd dragen etc. Is derhalben vnse ernste menung vnd beger dat sie vt christlicker leue vnd ergernisse to vormiden altomale ein trechtickliken vnd vp eine wysse Misse holden schalen, szo alze sie dat vorgeschreuen vnd vortekent hebben vnd dat nicht beter effte slimmer maken. Sie scholen ock alle gewonliche Misse-gewandt anthijen vnd luchter vp dem altar hebben, och dat Sacramenth eleueren effte vpheuen, wen sie de wort Christj dar auer gespraken hebben.

De skal også flittig lære og undervise folk, at de véd, hvad de skal søge i sakramentet, nemlig trøst for deres samvittigheder og styrkelse for troen. Thi sakramentet er et vist tegn af gud, at guds søn er givet i døden for dem og har betalt og aftvættet deres synder med sit blod. Derfor skal heller ingen gå til sakramentet, som ikke bekender sig for en synder og hvem synderne ikke er til sorg og som ikke vil aflade fra dem. De skal derfor heller ikke række nogen sakramentet, som ikke tilforn har skriftet, det er, har gjort regnskab for sit levned. Thi skønt pave-skriften, i hvilken man opregner alle sine synder, ikke er påbudt af gud, skal de dog alligevel formane folk til skrifte, især i de tilfælde, i hvilke de trænger til råd og som især besværer dem, og særlig for syndsforladelsens skyld, ved hvilken de siges løse fra alle synder og på hvilken de skal tro fuldt og fast. Thi idet kirkens

---

Sie schalen oock de lude vltigen leren vnd vnderriechten, dat sie weten, wat sie ihm sacrament suken scholen, nemlicken trost aerer Conscientien vnd starckinge des gelouens. Wente dat Sacrament is ein gewisse teken van Gade, dat Gades sone vor sie in den dodt gegeuen is vnd ere sunde mit sine blode betalet vnd affgewaszken hefft. Darumb sal oock niemandt tum Sacrament gaen, de sick nicht vor eine sunder bekennet vnd deme sine sunde nicht leidt sindt vnd da nicht van laten wil. Sie schalen oock derhaluen dat Sacrament niemande reken, de nicht touorn gebichtet, dat is rekenschap sines leuendes hefft gegeuen. Wente wowoll de pawest bichte, da inne men alle sunde vortelle, nicht van Gade gebaden is, scholen sie doch gelichvolde lude vormanen tho der bichte, sunderlich de vele, da inne sie rades beduruen vnd de sie am meisten beschweren, vnd sunderlich vm der absolutien willen, da inne sie los van allen sunden gesproken werden, daran sie vaste gelouen salen; wente dewile sie de denere der kercken los spreken, sint sie

tjenere løser dem, er de visselig løste fra deres synder og den evige død, som Kristus siger: hvem I forlade deres synder, ham skal de være forladte o. s. v. Derfor skal de ikke give nogen sakramentet, med mindre han har skriftet på den måde, d. e. har gjort regnskab for sit levned og sin tro og har angivet, hvorfor han vil modtage sakramentet og om han har lært så meget i Kristi skole, at han kan de ti bud, troen og fader vor o. s. v. Og at de endelig ser derpå, at ingen går tvungen eller af vane til sakramentet, men frivillig og af attrå, at han har det for den trangs skyld, som han føler.

De skal ej heller give sakramentet til nogen, som ligger i åbenbar dødssynd, så længe han ikke vil aflade og bedre sig; de som har slået ihjel, stjålet, voldført, slået, såret, svoret falsk, eller ellers gjort noget, hvorved de er faldne i øvrighedens hånd og straf, dem skal de

---

gewiszlich los van eren sunden vnd ewigen dode, szo alze Christus secht: welken gij ere sunde vorlaten werden, den scholen sie vorlaten sin etc. Darumb salen sie niemande dat Sacrament geuen, he hebbe denne vp der wijse gebicktet, dat is sins leuendes vnd gelouens reckenschop gegeuen, vnd angetekend, warumb he dat Sacrament will entfangen, vnd afft he ock inn der schole Christj so vele gelert hefft, dat he de tein gebot, den gelouen vnd dat vader vnse kan etc. Vnd dat sie io darup sijhen, dat nemandt gethwungen effte nha gewonheit tom Sacrament ga, sunder friwillich vnd vt beger, dat he dat tho hefft, siner not haluen de he vuelet etc.

Sie scholen ock dat Sacrament niemandt geuen, de in apentlicken doedt sunden licht, de wile he nicht will afflaten vnd sick betern, de ock hebben dot geslagen, gestalten, gerouet, walt gedan, geslagen, voruundet, falsk geschworen, effte sunst wat gedan, dat dorch sie in der auerickeit handt vnd straffen gefallen sindt, salen sie nicht absoluiren effte tum Sacrament

ikke absolvere eller lade gå til sakramentet, i medens de ikke har budt sig til rette og stillet sig for øvrigheden.

Når der ingen er til stede, som vil gå til sakramentet, skal de ikke holde messe; dog skal de iføre sig den vanlige messekjortel, synge og læse foran og efter prædiken som ellers sædvanligt, kun Kristi ord hørende til sakramentet skal de undlade.

De skal ej heller holde messe for de afdøde, således som det berettes os at en del af dem holder messe, når der er en død tilstede, anderledes end de ellers holder messe; og selv om de holder messe på sædvanlig måde, så sker det dog for de dødes skyld; og de som er tilstede mener at det hjælper de døde, og de lader således folk blive i den indbilding; det vil vi have alvorlig forbudt. De skal ellers ikke bede åbenbart for de døde, på prædikestolen eller ved graven, thi derpå har vi ingen skrift. Vil

---

gaen laden, de weile sie nicht vpgedinget vnd der auerickeit willen gespraken hebben.

Wan ock niemandt vorhanden is, de thum Sacrament will gan, scholen sie neijne missen holtten, i doch scholen gewanlick Misgewandt an thijen, sungten vnde lesen vor vnd nha der predicke also sunst gewonlicke, alene die wort Christi thom Sacrament gehorich scholen sie nhalaten.

Sie scholen oek neine Missen holden pro defunctis, also wie bericht worden, dat sie ein deell misholden, wen ein jegenuerdich dode is, szo sie sunst nene misse helden; vnd iff sije woll nha gewontlicker wisse misse holden, szo schuet es doch vmb die doden willen, vnde de jegenwerdich sint, meinen idt helpe den doden, vnd laten also de lude in den wan bliuen; dat willen wij ernstlich vorbaden hebben. Sie schalen sunst nicht vp den predigstole edder by den graue apentlick vor doden bidden, wente wij hebben des nene scrift. Will jemandt sunst

ellers nogen bede ved sig selv, én eller to gange, det kan gå.

Vi vil også at de sognekirker, som ikke ligger længere end en mils vej fra vor by Haderslev, skal tage deres degne der fra skolen, og de som ligger saa nær ved Ribe, skal tage degne af Ribe skole, for at skolerne derved kan blive ved magt.

Det skal også stå dem frit for, at de ved de store højtider må synge gloria in excelsis på latin; lige så halleluja og en sekvens, som grates nunc omnes, victime paschali, veni sancte spiritus og lektierne deri; ligeså det latinske patrem, præfatierner, sanctus og agnus dei. Dog dette udelukkende på de store højtider.

Disse højtider skal de forkynde og af kristelig kærlighed holde med deres folk, for at deres tyende på de samme dage kan udhvile sig og høre og lære guds ord, nemlig:

---

by sich suluen ein mall edder twe bidden, dat let men geschein.

Wij willen ock, dat de Cospelkercken, de nicht wider den eine mijle weges van vnser stadt Haderslene liggen, scholen ere costers dorsuluest vt der scholen nemen vnd de szo nha Ripen liggen, scholen die Custers vt der schule to Ripen nemen, vp dat die scholen dar dorch by macht bliuen.

Eth schal ock friig sin, dat sie in den groten Festen mögen Gloria in excelsis vp latin singen; des gelicken alleluia, vnd eine Sequentien also Grates nunc omnes, victime paschali, veni sancte spiritus, vnd de leijssen darjnn, item dat latinische patrem, præfatiern, sanctus vnd agnus dei. Doch dat aleine vp de groten festen.

Dusse feste schalen sie vorkundigen vnde mit eren luden fieren, vt christlicker leue, dat ere gesinde vp desluige Dage sich magen rowen vnd enthalen vnd gades wort hören vnd leren, nemlicken: alle Sondage; Wijnachten dre dage; de dach der

alle søndage; i julen tre dage; omskærelsens dag (1. Jan.); kongernes dag, som man kalder den (6. Jan.); kyndelmisse dag (2. Febr.); vor frues bebudelses dag (25. Marts), og når den falder på skærtorsdag eller senere, så skal man éndrægtig holde den om løverdagen før palmesøndag; i andet tilfælde må den ikke flyttes; langfredag før middag; påske tre dage; himmelfartsdagen; pinse tre dage; st. Hans døberens dag (24. Juni); vor frues bjergegangs dag (2. Juli) og st. Mikkels eller englenes dag (29. Sept.).

Apostlenes dage skal de ikke forkynde til at højtidelig holde. Men når der falder en aposteldag i ugen, skal de søndagen tilforn, når de har prædiket det sædvanlige evangelium, sige: kære venner, i denne uge på —dag, det er den hellige —dag, skal I ikke holde særlig højtid, — og så kan de sige en smule derom, så meget som evangelierne og apostlernes gerninger formelder derom. Især skal de undervise folk derom, at gud har forebildet os de

---

besnidinge; der Koninghe dach, also me ome nennet; Lichtmessen dach; vnser frowen vorkundinge dach, vnnd wen de vp den gronen donnersdach valt effte darnha, szo sal me ohn ein trechticklich vp de sonnauent vor palmarum holden; sunst sal men ehn nicht transfereren. Stillefridach vor middage; Pasken dre dage; den hemmelfart dach; pingsten dre dage; Sant Joannis baptisten dach; vnser frowen berckgang dach, vnd Sant Mikel effte der engel dach.

De apostel dach scholen sie nicht vorkundigen tho vierende. Sunder wen ein apostel dach in der weken velt, scholen sie des sondages touorn seggen, wen sie dat gewanlicke euangelium geprediget hebben: Leue frunde, in dusser weken vp N. dach, is sant N. dach, darue gij nicht sunderlich fieren van maken, vnnd magen den ein weinich daruan seggen, szo vele also de eua(ngeli)a vnd acta ap(osto)lica daruan melden. Nemlichken scholen sie de lude vnderrieten, dat vns got de leuen hilligen hefft

kære helgener, ikke at vi skal gøre afguder af dem, eller anråbe dem som hjælpere i nøden, thi han alene er vor nødhjælper o. s. v., men at de skal være et eksempel for os på hans nåde og barmhjertighed, at vi hos dem lærer at erkende guds nåde og barmhjertighed, at ligesom gud har taget dem ud af deres syndige liv uden deres for-tjeneste og af nåde har gjort dem salige, således vil han gøre mod alle dem, som forlade sig på ham osv.

Vilde folk så komme i kirke paa aposteldagen, så kan de vel prædke eller også holde messe, hvis de har kommunikanter, dog at de på disse dage lader folk frit skøtte deres arbejde og ikke indlader sig med dem herom.

Ellers skal de om søndagen og på de andre højtider éndrægtig prædke og udlægge det sædvanlige evangelium, på den vis som de læser det i doktor Mortens postiller. De skal ej heller forlade evangeliet og prædke noget andet, som det er berettet os at nogle gør.

vorgebildt, nicht dat affgader darvan scholen maken, effte sie also nothhelper anropen, wente he is aleine vusse nothhelper etc., sunder dat sie vns sin scholen exempel siner gnaden vnd barmhartickeit, dat wij by ene leren erkennen gades gnade vnde barmhartickeit, dat also got de suluigen ahn ere vordenste hefft vth eren sundlicker leuende genamen vnd vth gnaden salich gemaket, szo wil he alle denne de ehm vortruwen donn etc.

Volden ock de lude tor kercken kamen, an den aposteldagen, mochten sie wol predigen, effte ock misse holden, szo sie Communicantes hebben, doch dat sie de lude laten vp dussen dage frij eres arbedes warden vnd sick nicht hirusse zanken.

Sunst scholen sie des Sondages vnd vp andern vierdagen eindrechtlicker dat geunlich eua(ngeli)on predigen vnd vthleggen, vp de wijsse also sie dat in den postillen doctoris Martini lesen. Sie scholen ock dat Euangelium nicht nalaten vnd anders wat predigen, also etlich don, wie wij berichtet sijn.

12. De skal også i deres prædkener formane folket til fred og lydighed mod deres øvrighed, med anførelse af guds bud, at de gerne giver og betaler deres tiende, skat og skyld, dertil også gør legemlig tjeneste og hvad de ellers er deres øvrighed eller nogen anden skyldige osv. At de endvidere stadigen beder gud herren for den verdslige øvrighed, ved hvilken gud her på jorden giver og opholder os fred, god tid og et roligt stille væsen. Også for biskoppen og præsten, at han ville lyse for dem og ville give dem sit ord kraftig i munden og ville afvende alle sekter, falsk lære og forargelse.

Endvidere, at de også beder for timelig fred, for god tid, at gud ville vende fra os pestilens og al ond sot og anden sin vrede og straf og bevare og beskærme os for djævelen og alt ondt. Og derfor skal de også hver søndag, når prædkenen er ude, synge litaniet med hele menigheden på dansk.

Sie scholen ock in eren predicken dat volck vormanen to frede vnd gehorsam iegen ere auerichkeit, mit vortellinge vnde antekinge gades gebades, dat sie ock ere tegende, schatte vnd schulde, dartho ock lyfflicken denst vnd wes sie sunst schuldich erer auerikeit edder sunst weme sie plictich, gerne geuen, don vnde betalen etc. Dat sie ock stedicklicken got dem heren bidden vor de werltlicken auerickheit, dorch welkere got vnns hirup erden Frede, gude tiidt vnde ein rowsam stelle wesent gijfft vnd beholt. Ock vor de Biscoppe vnd prediger, dat he die vorlucthen vnd ene sin wort kreffticklich will in den mundt doen, vnde wille allen Secten, Falsken lere vnd Ergenisse affwenden.

Item, dat sie ock bidden vor tidlicken freden, vor gude tiidt, dat got wille pestilentzige vnd alle bösse kranckheit vnd sunst sinen torne vnd straffe van vns wenden vnd vns vor den duuel vnd allen ouel behuden vnd beskermen. Vnd derhaluen scholen sie ock alle Sondage, wen die predicke vth is, mit den gantzen volk de Letanie singen vp densch.

De skal endvidere hver søndag efter prædkenen fremsige katekismen fra ord til andet, d. v. s. de ti bud, troen, fader vor og dåbens og nadverens sakramentes ord. De skal også to gange om året prædke og udlægge katekismen med korte ord, nemlig på de syv søndage før påske, således at de begynder de ti bud på søndagen esto mihi [fastelavn] og gennemgår den første tavle eller de første fem bud, søndagen derefter alle de andre, søndagene reminiscere og oculi troen, lætare fader vor, judica om dåben, palmesøndag Kristi nadvere.

På samme måde de syv søndage, som følger næst efter mikkelsdag. På langfredag skal de læse hele lidelsehistorien på prædkestolen, således som Johannes beskriver den i sit 18. og 19. kapitel og gøre en tale derefter om Kristi lidelse, hvorledes den er givet os til et sakramente og til et exempel.

Sie scholen ock alle Sondage nha der predickey, van worden thon worden vortellen den Chatechismum, dat is de thein gebot, den gelouen, dat vader vnser vnd de wort van der dope vnd Sacramenta des altares. Sie scholen ock twige ihm jare denn Catechismum prediken vnd vthleggen, mit korten worden, also de söuen sondage vor paschen, dat sie vp den Sondagh Esto mihi anheuen de thein gebade, maken den die ersten taffeln vth, effte die irsten viff gebot, den andern Sondach dornach die andern alle; vp Sundach Reminiscere vnd oculi den gelouen, Letare dat vader vnse; judica van der döpe, palmarum van dem auenthmal Christj. Dessuluigen geliken die souen sondage die negest nha michaelis volgen.

Vp den stillen fridach scholen sie die gantze passien lessen, vp den predickstull, als Joannes bescrifft, am acteinde vnde negenteinden Capittel, vnd darnha einen Sermon don, van den liden Christi, whu vns die gegeuen is thom Sacramente vnd thom exempel.

Om skriftemålet og alterens sakramente skal de ofte undervise folket, især på palmedagen, når de har prædket evangeliet, og påskemandag eller når det ellers tykkes dem bekvemt.

De skal også allesammen have ægte hustruer, som de er åbent trolovede med og efter kristelig skik har ladet sig give ved en præst. Men om nogen ikke vilde gifte sig, skal han give os, eller den vi forordner dertil, en grund, hvorfor han ikke gifter sig; thi nogle foregiver stor kyskhed, som dog er for orde med kvinder.

Præstekonerne skal også være tugtige og føre et kristeligt levned, ikke leve i frådseri og drukkenskab, ikke drive ægteskabsbrud, horeri eller anden utugtighed. Hvis de ikke holder dem nogenlunde, skal de finde unåde hos os og skal det være dem en dødssynd, hvad der er andre en daglig synd; thi de skal jo billigvis ikke blot lære med deres ord, men også med deres levned.

Van der bichte vnd Sacrament des altars sollen sie vaken dat volk vnderriichten, sunderlicken am palmdage, wen sie dat euangelion geprediget hebben, vnd des mandages in den paschen, edder wen eth ihm sunst bequeme duncket.

Sie scholen ock altomale echte wiuere hebben, die sie opentlicken vortrwet vnd nha christlicker gewonheit sich hebben dorch einen prister geuen laten. So auerst jemandt nicht frien wolde, sal he vns effte den, die wy dartho vorordent, orsake anteken, warumb he nicht friet; wente etlike geuen grote kuskeit vöre, die doch mit wiueren beruotiget sin.

Eth scholden ock die pristerwiue sin tucktick vnd christlich leuent furen, nicht in frösz vnd schwelgeryge leuen, nicht ebrechérige, hurige, effte ander vntuchtigheit driuen. Whu sie sick auerst nicht billicken holden, salen sie by vns vngenade befinden vnd schal er ein dothlich sunde sin, dat ehn buten eine degeliche sunde is; wente sie scholen jo billiche nicht mit dem worde alene, sunder ock mit leuende leren.

Derfor skal provsterne have et særligt tilsyn med præsterne, at de holder sig ærligt og tugtigt, prædker og lærer rettelig og er endrægtige i lære og ceremonier, og tilsige os, hvad de finder anderledes, eller de skal selv være skyldige.

Visitatorerne skal også årlig opkræve prokurationen af præsterne, d. e. de penge, som de har bevilget at give os for dermed at holde lærde mænd her i Haderslev og som er satte til julen; dem skal visitatorerne overantvorte vor borgskriver i Haderslev i én sum hvert års kyndelmisse. Skulde nogen af provsterne komme i restans og ikke betale inden otte dage efter at han bliver krævet, skal han derefter betale det samme og igæld dertil. Men de, som endnu er skyldige fra dette eller forgangen år, skal yde det fra nu inden påske.

Hvis præsterne bliver usåtted med bønderne, eller

Darumb salen die praueste ein sunderlich vpsein hebben vp die prester, dat sie sick erlich vnd tuchtigen holden, recht predicke vnde leuen vnd in der lere vnde Ceremonien eindrectick szin, vnd wat sie anders befinden vns ansegen, edder sie salen suluest schuldich sin.

Die visitatores schollen ock jarlickes van den prester inmanen die procuratien, dat is dat gelt, dat sie vns to geuen vorwilliget hebben, gelerde lude alhie to Hadersleue damit tho holden, welckes vp winachthen bedaget; dat schalen die visitatores alle jar vp lichtmisse in einer summa vnsen borchsriwer tho Hadersleue auerantworten. Worde auerst jemandt van den prauesten hinderstellick vnd solckes binnen acht dagen darnha, wen he eins darumb angesproken is, nicht betalen, szal he hernhals dat suluige betalen vnd noch so vele dartho. Die auerst nu noch schuldich sint van disen effte vorgangen jare, schalen dat vthrichten twischen hir vnde pasken.

Wen ock die prestere mit den buren thwistich sin, effte

hvis bønderne nægter ham deres tilbørlige pligt, eller også bønderne har at klage over dem, så skal provsterne forlige dem tilsammen i det gode. Kan de ikke, skal de lade sagen komme for os.

De skal også allesammen døbe på dansk, undervise folk flittig i deres prædkener om dåben, at de véd, hvortil den er indsat; thi de som døbes, døbes i Kristi død, som Paulus siger, de ifører sig og Kristus; thi vanddåben betyder bod, smerte og sorg over synden, at vi véd, at vort hele naturlige liv og levned er syndefuldt og fordømmeligt, og vi må afdø derfra, vi griber Kristus med troen, han der har tvættet os med sit blod og har rensset os fra vore synder og har meddelt os sin uskyldighed, retfærdighed, liv og salighed. Således er dåben os et tegn på fuld nåde, at han vil være vor beskærmer og vor gud og vi hans folk. Er småbørn døpte i huse, dem skal de ikke

die buren ehn wegern ere gebörlicke plichte, effte ock die bure auer se to klagen hebben, szo salen sie die praueste thosamen in der gude vorlicken. Konnen sie nicht, szo schalen sie die sake an vns gelangen laten.

Sie schölen ock alle vp densch döpen, die lude ock vlitigen vnderrichten in eren predicken van der döpe, dat sie weten wartho die ingesettet, wente die so gedoept werden, die werden in den doëdt Christj gedöfft, als Paulus secht, sie thein ock Christum an, wente die waterdoepe bedudet bote, rowge vnd leide vor die sunde, dat wij weten, dat vnse gantze naturlicke leuen vnd wesent, suntlicht vnd verdomlich ist, vnd wij möten dem affsteruen, wij faten auerst Christum mit dem gelouen, der vns mit sinem blude gewaschen vnd van den sunden gereiniget hefft, vnd hefft sine vnschuldt, gerechtickeit, leuent vnd salickeit mitgedelet. Szo is vns de döpe ein teken der gnade gades, dat he will vnser behuter vnd got szin vnd wij sin volk. Sint kindeken in den husern gedöfft, die schalen sie nicht noch ein-

døbe nok engang, men de skal lade dem bringe i kirke og kun spørge om hvorvidt de er rettelig døbte; finder de, at de er rettelig døbte, skal de ikke læse nogen djævlbesværgelse over dem, men troen og fadervor og Markus's evangelium skal de læse over dem i faddernes nærværelse, og så sige til fadderne: kære venner, dette barn N. er allerede døbt og har modtaget den hellig ånd og syndernes forladelse, derfor vil vi ikke døbe det nok engang, for at vi ikke skal spotte den hellige ånd; men I er stævnede hertil, for at I kan vide og vidne, at det er rettelig og kristelig døbt; og læs så den sidste bøn: den almægtige gud osv.

Når de så kræves til de syge, da skal de flittig under-
vise dem i troen osv. og at gud tilsender os sygdom og
lidelser, ikke for at vi dermed skal gøre fyldest for vore
synder, thi dem har Kristus gjort fyldest for med sine

---

mall doepen, sie schalen sie auerst laten in die keroke bringen
vnd al enen darnha fragen, effte sie ock recht gedoefft szin;
finden sie, dat sie szin recht gedoefft, schalen neen exorcismus
auer sie lesen, sunder den gelouen vnd vader vnse vnd dat
Eua(ngeli)on Marcj schalen sie in jegenuertickeit der vaddern
auer sie lesen, vnd denne seggen to den vaddern: Leuen frunde,
dit kinth N. ist alrede gedoept vnd hefft den hilligen geist vnd
vorgeuinge der sunde entfangen, darumb willen wij eth nicht
wedderumb doepen, dat wy den hilligen geist nicht lestern, gij
sint hir auerst bygefördert, dat gij weten vnd betugen mögen,
dat idt recht vnd christlich gedofft is; vnd les denne dat letzte
gebet: de almectige got etc.

Wen sie dan tho den krancken gefördert werden, dij schalen
sie vlitigen vnderriichten in deme gelouen etc., vnd dat got vns
kranckheit vnd liden toschicket, nicht dat wij darmede genoch
doen vor vnsze sunde, wenthe dar hefft Christus mit sinen lidende
genuch vorgedan, sunder dat he vns dadurck vormane tho der

lidelser, men for at han derved kan formane os til bod og til vor rette bekendelse, og tugte os dermed som sine kære børn, tegner os således og signer os med det hellige kors, hvorved vi visselig må erkende, at vi tilhører gud og er hans kære børn. Hvorfor vi heller ikke skal frygte for døden, thi Kristus har dødet den, så den aldrig mere skal være for hans andet end en afsked fra denne verden til en anden verden, således som Kristus siger: hvo som tror på mig, han skal ikke se døden, men han er trængt gennem døden ind til livet.

Når de syge begærer sakramentet, skal de give dem det. De skal lade en skive (et bord) dække med en ren borddug og sætte et brændende lys derpå, når man kan få det, og lægge brødet derpå og hælde vin i kalken, vende sig om foran skiven og tale i denne mening: Vor herre Jesus Kristus har sagt i evangeliet, hvor to eller

---

buete vnd tho rechter vnser bekentlnus, vnnnd thuctiget vns darmede also sine leuen kindern, tekent vns also vnnnd seegent vns mit dem hilligen crutze, darbij wij mögen gewissiglich erkennen, dat wij got anhören vnd sine leuen kindere sin. Derhaluen wij vnsz ock vor dem dode nicht forthen schölen, wente Christus hefft ehn gedödet, dat he jen sinen neen dat mer is, sunder ein affscheidt van disser werlt in die ander werlt, whie den Christus secht: wol (!) in my gelouet, de wert den doet nicht seen, sunder he [is] dorch den dodt gedrunge in dat leuent.

Wen ock de krancken dat Sacrament begeren, scholen sie dat ehn geuen. Sie schalen laten eine schiue decken mit einem reinen diszdoke vnd ein bernende licht darup setten, efft me dat hebben kan, vnd leggen darup dat brot vnd geuen win in den kelk vnnnd keren sich dan vmme vor der schiuen vnd reden vp dusse meininge: Vnse her Jesus Christus hefft gesecht in dem Euangelio who twe effte dre vorsammelt szin in meinem

tre er samlede i mit navn, der er jeg midt iblandt dem, og hvad de vil bede om i mit navn, det skal vederfares dem. Siden vi da her er forsamlede i herrens navn at begå hans hellige nadvere og modtage hans testamente, vil vi bruge det med den rette tro og røgte og modtage det efter hans befaling med hans egne ord, til vore synders forladelse, amen. Derpå siger de troen og fader vor. Tage da brødet og sige: Vor herre osv. og give det da den syge. Derefter tage han kalken og sige: Ligeledes osv. og give den på samme måde den syge. De skal også, når de således røgter sakramentet, have en ærlig klædning på eller en kjole, for hæderens skyld.

Endvidere, visitatorerne skal hvert år ved Mortens dag, en 8 dage før eller efter, drage omkring og tage regnskabet af alle kirker i overværelse af sognepræsten i et hvert sogn og af bønderne og tage de penge, som er

---

namen, dar bin ick midden wnder ehn, vnd wat sie werden bitten in meinem Namen, dat schal ehn wedderfaren. Dewile wij denne hir vorsammelt szint in dem namen des herren, sin hillige auentmal tho began vnd sin testament tho entfangen, wille wij des also mit dem rechten gelowen gebrucken vnd dat nach sinem beuel mit sinen eigen worden handelen vnd entfangen, to vorgeuinge wnser sunde, amen. Vnd seggen den den gelouen vnd dat vader vnser. Neme dan dat broth vnnnd spreke: Vnse herr etc. vnd geue idt dan dem krancken. Darnha neme he denne den kelck vnd spreke: Dessuluen geliken etc. vnd geue den also ock dem krancken. Sie schalen ock, wen sie dat Sacrament so handelen, ein erlik kleit an hebben, effte ein rockeln, vm der Erlichkeit willen.

Item de visitatores schalen alle jar vmb Martinj acht dage vor effte nha vngeferlick vmmehar thien vnd rekenschop nemen van allen kercken in iegenwerdickeit der kercherren in einem juuelicken kaspel vnd der bueren, vnd van dem gelde, dat vor-

forhånden, 8 skilling lybsk for sig selv for sin ulejlighed, og 8 skilling til skriveren, og en gylden eller to, eftersom der er penge for hånden, i katedratikum eller bispepenge, som vi vil have til hjælp til at holde lærde folk. Hvad der ellers er mere af penge, skal de forsegle og lade vel bevare. De skal så også flittig spørge sognefolkene, hvorledes deres præst holder sig, i henseende til lære og levned; er der tvistigheder mellem præsten og sognefolkene skal de forfige og bilægge dem; kan de ikke det skal de tilsige os dertil. De skal derpå og i særdeleshed udspørge, om der er nogle i sognet, der tiender falsk, der ikke giver præst eller degn deres pligt, der er berygtede for ægteskabsbrud, horeri, jomfruskænden eller anden syndig og ukristelig handel osv., og når de har udrettet dette, skal de ufortøvet komme til os og tilsige og melde os alt hvad de har hørt og fundet i sognene.

---

handen is, nemen acht sz lubsch vor sich vor ere vngemach vnd acht sz vor den schriuer vnd 1 flor. effte twe flor., darnha vel gelde vorhanden is, vor cathedratikum effte Bischopgelt, dat wij to hulpe hebben willen, gelerde lude to holden. Wes sunst mer van gelde dar is, schalen sie besegeln vnd wolbewaren laten. Sie schalen ock alsdenne flitigen fragen van den kaspelluden, whu sick ere kerckhere helt, der lere vnd des leuendes haluen; vnd iffthwistinge zwischen den kerckherren vnd den kaspelluden is, die scholen sie vordragen vnd byleggen; konnen sie auerst nicht, so scholen sie solkes vns anseggen. Sie schalen alsdenne ock sunderlicker vthfragen, efft dar welck im kaspel sin de falsch tegende, de den kerckherren vnd den köster nicht ere plicht geuen, de van Ebrokerie, hurerie, maget schenden effte andern sundtlicker vnd vnchristlicker handel beructiget sint etc. vnd wenn sie solkes vtgerichtet hebben, schalen sie vnuortaget tho vns kamen vnd vns anseggen vnd vormelden alles wat sie in den kaspeln gehöret vnd gefunden hebben.

Vi har også forbudt hemmeligt ægteskab eller forlovelse, d. e. at børnene ikke skal forlove sig i ægtestanden uden forældrenes vidende og vilje, eller deres, som er i forældres sted. Derfor vil vi også, at ingen af vore præster skal signe eller sammengive slige personer. De skal ej heller give nogen sammen, som ikke tilforn om søndagen offentlig på prædikestolen er bleven opbudne osv.

Det er også vor begæring til eder alle, og vi vil nådig have det således, at I adlyder og er lydagtige visitatorerne, her Johan Smidt i Øsby i Haderslev herred, her Mattis Bager i Bjert i Tyrstrup herred, her Erik i Bevtoft i Rangstorp herred, her Nils i Hammelev [Gram herred], her Tyge i Skærbæk i Hvidding herred, og her Tomas i Hygom i Kalvslund og Frøs herred, — og aldeles fæste tro til dem lig vor egen person i alt, hvad de på vore vegne måtte tilsige eder; det vil vi erkende for enhver med vor gunst og nåde. —

Wij hebben ock vorbaden die heimlicke ehestifftinge edder vorloffnisse, dat is, dat sick de kinder nicht schalen vorlauen in den Ehestant ahne wetent vnd fulbort der oldern, edder der in de oldern Stede sint. Darumme willen wij ock, dat neen van vnsen prestern solke personen schal segen edder to hope geuen. Sie schalen ock nene tho hope geuen, de nicht touorn des Sondages opentlichen vp den predigstole sin vpgebaden etc.

Vij begeren ock an iw alle, genediglich willent ock gantzlich gebaedt hebben, gy willet den Visitatores als Ehr Johan Smidt tho Asseby in Hadersleue herde [her Mattias Pistoris to Berth in Tustrop herde], Ehr Erick to Beuetofft in Ranckstorp herde, Ehr Nils to Hammeleff, Ehr Thucke to Scharbeke in Hwitting herde vnd Ehr Thomas tho Hugum in Calslundt herde vnd Froesherde gehorken vnd gehorsam sin, vnd in allen wat sie iw van vnssent wegen anseggen werden gantzlich gelouen, gelick vnser suluest person, geuen vnd tostellen; dat willen wij vmb einen idern mit gunstigen gnaden bekennen.

Der er bevaret to beretninger om mødet i Haderslev, den ene på dansk, af Tomas Knudsen i Hygum, den anden på plattysk. Denne sidste stemmer dog i så høj grad overens med den anden, at den nærmest må antages at være af samme forfatter, men som det synes ældre og mere kortfattet. Den danske er trykt i kirkekalenderen (s. 177 fl.); af den anden meddeles her hvad der vedkommer mødet.

„Ved højbårne fyrste og nådige herre hertug Kristians alvorlige mandat blev alle sognepræster i hele Tørning len, boende indenfor Ribe eller anden steds, stævnedes til Haderslev for at fremstille sig og lade sig forhøre. Nogle præster spurgte ved den tid biskoppen, som hed Iver Munk, hvad de i dette tilfælde skulde gøre, hvorpå han svarede, at såsom det var hans fyrstelige nådes vilje, såvel som hans højmægtige fader kong Fredriks, vidste han ikke med nogen ret at gøre indsigelse derimod. Da vi nu alle fra hele Tørning len mødte, blev først foreholdt os at takke gud den almægtige for hans guddommelige ord, ved hvilket vi var udfriede af pavens vildfarelse samt alle munkes hykleri og nu vidste at der ene ved Kristi lidelse er salighed at opnå osv.

Derefter foreholdt hans nåde os, at hans nåde efter sin herre faders råd havde indkaldt tvende lærde mænd, nemlig Dr. Eberhardus Wijdensee og Mag. Johannes Vandel, der skulde læse offentlig over de bibelske skrifter og det græske sprog. Samtidig blev det alvorlig påbudt os alle i Tørning len at komme på deres forelæsninger og ind-drikke den kristelige religions rette grund, uden alt hykleri,

før vi for fremtiden lærte den fra os. For det tredje blev der imidlertid skriftlig givet os en reformation af den kristelige lære, efter hvilken vi skulde holde os i vor tjeneste (ministerium religionis), indtil vi måtte voxe op til større skikkelse i den kristelige lære, hvilke artikler alle blev optegnede af mig, i alle deres artikler og klavsuler.“

Der fortælles nu endvidere om den ed, præsterne ved denne lejlighed måtte aflægge, valget af herredsprovster osv. Af Tomas Knudsens fortælling vides det, at enkelte genstridige præster blev afsatte, ligesom der er bevaret enkelte breve fra den nærmest følgende tid, der viser, hvorledes hertugen nu anså sig for alle sine kirkers eneste foresatte. Tomas Knudsens eget kaldsbrev på pergament, udstedt af hertugen den 23. Juli 1528 (altså i stedet for det ældre af biskoppen), er således endnu bevaret; ligeledes et ældre, fra 30. April, for Peder Madsen i Agerskov. Da Povl Mikkelsen i Hvidding ikke vilde underkaste sig sin nye øvrighed, afsatte hertugen ham ved brev af 13. Maj til herredsfogden, hvem han pålagde at fremstille den nye præst Kristen Nielsen, ved at ride omkring med ham til sognemændene, idet han alvorlig skulde pålægge alle at lade ham „sidde ved kirken“ rolig og uhindret til hertugens tilstedekomst; vilde biskoppen i Ribe lægge sig imellem, skulde herredsfogden henvise ham til hertugen, der nok skulde svare for sig. — Enkelte andre steder gik det på samme måde; men hermed var da reformationen lovfæstet i et ikke ringe område, indenfor vort fædrelands grænser.

Det var en lille luthersk kirkeprovins, omfattende en hovedkirke med præsteskole og over 60 landsbysogne; i spidsen stod en verdslig herre, lig en af de lutherske småfyrster i reformationens hjemland. Kirkerne var unddragne to

bispedømmer, hvis biskopper ikke formåede at modsætte sig dette overgreb mod deres nedarvede ret. Og den mand, som havde dannet denne nye kirke og givet den en vel afvejet luthersk ordinans, var den samme som ni år senere grundlagde hele den dansk-norske kirke på samme grundvold. Præstemødet i Haderslev i foråret 1528 var en forløber for rigsdagen i København i efteråret 1536.
